

INHOUD

Voorwoord 9

1 Misdad en straf in de multiculturele samenleving 21

Tellen en meten 25

Ondeugdelijke verklaringen 30

Culturele specificiteit 31

De culturele verklaring 32

Cultureel beleid 33

Een onderzoeksprogramma 36

Cultuur behoeft verklaring 39

Cultuur en de strafrechtspleging 41

Onorthodoxe maatregelen 45

Culturele competentie 48

Conclusie 50

2 De korpschef en het boerkaverbod (met Ineke Roex) 51

Van motie naar regeerakkoord 52

Salafisten in Nederland 55

Argumenten voor een boerkaverbod gewogen 58

Islamofobie 67

Ambtelijke ongehoorzaamheid 72

Ten slotte 77

- 3 Rot op met die camera! (met Marjolein Odekerken) 79
 - Zeventien incidenten 84
 - 1 Autonome gebeurtenissen 89
 - 2 Journalisten veroorzaken hun eigen nieuws 92
 - Buurtrellen en eigenrichting 98
 - Loopt de persvrijheid gevaar? 99
 - Ten slotte 102

- 4 Terroristenprofielen 103
 - Profiling in Nederland 106
 - Overwegingen van privacy 110
 - 1 Zoeken naar iets dat niet bestaat 114
 - 2 Problemen van validiteit 121
 - Verkeerde indicatoren 121
 - Onoordeelkundig signaleren 122
 - De zoekcriteria zijn te precies 123
 - De zoekcriteria zijn te ruim 124
 - 3 Neutraliserende reacties 124
 - 4 Kenmerken die zichzelf al hebben overleefd 126
 - 5 Contraire effecten 127
 - Ten slotte 130

- 5 Terroristen in trainingskampen (met Ineke Roex) 131
 - De lokale aanpak van radicalisering en terrorisme 132
 - Extremisten in de buurt 136
 - Het aantal trainingskampgangers 138
 - Motieven om naar het trainingskamp te gaan 140
 - De vestigingsplaatsen van trainingskampen 146
 - Het trainingsaanbod 148
 - De strafrechtelijke aanpak van het probleem 150
 - Conclusie 154

- 6 Terroristen in de gevangenis 156
 - De argumenten vóór een speciaal regime 162
 - Argumenten tegen 165
 - Ten slotte 170

7	Uittreden uit criminele organisaties	172
1	Vier typen criminele organisaties	174
	Verschillen	177
	Vermenging	178
	Overeenkomsten	179
2	Vormen van uittreding	184
	(a) Collectieve beëindiging	184
	(b) Individuele uittreding	187
3	Overheidsingrijpen	199
	Exitprogramma's	200
	Counternarratives	202
	Tot slot	206

Noten	209
-------	-----

VOORWOORD

‘Zelfs zou ik mij willen verstouten u, lezer, de vaderlijke raad mee te geven: in uw eigen belang en dat van anderen, waag u nóóit aan echte voorspellingen.’

- A. J. F. KÖBBEN

De criminaliteit en het strafrecht worden tegenwoordig politiek ondergebracht bij het grotere vraagstuk van veiligheid. Ik heb dat steeds raar gevonden – bij veiligheid denk ik eerder aan de brandweer of aan dijkbewaking dan aan inbrekers of zakenrollers – maar we hebben sinds 2010 in plaats van een ministerie van Justitie een overkoepelend ministerie van Veiligheid en Justitie gekregen. Veel mensen voelen zich kennelijk door uiteenlopende gevaren bedreigd en politici komen hun tegemoet door nieuwe veiligheidsmaatregelen te nemen en nieuwe instellingen op te richten.

Het gehele ideeëncomplex van de angst dat daarbij hoort, staat

in de wetenschap bekend als de logica van de risicomaatschappij.¹ Waaruit bestaat die logica? Ten eerste wordt de dreiging in omvang overdreven. De huidige angst is toegeslagen in een tijdperk waarin mensen nog nooit zo veilig hebben geleefd als nu. Sinds 1945 is hier geen oorlog meer geweest. Sinds de Watersnoodramp van 1953 (ruim 1800 doden) hebben er geen grote natuurrampen plaatsgevonden. Grote epidemieën hebben hier sinds 1920 (de Spaanse griep eiste 27 000 mensenlevens) niet meer gewoed. Maatregelen op het gebied van hygiëne en de medische wetenschap hebben ervoor gezorgd dat de gezondheid van de bevolking geweldig is verbeterd en de gemiddelde levensverwachting is vergeleken met honderd jaar geleden (vooral door het terugdringen van kindersterfte) meer dan verdubbeld. Ofschoon enkele vormen van misdaad (geweld, vandalisme) in omvang gelijk blijven of iets toenemen, neemt de criminaliteit in heel West-Europa gestaag af. Het aantal moorden in Nederland is met minder dan 250 per jaar ongekend laag. Het aantal verkeersongelukken met dodelijke afloop is van 3200 in 1970 afgenomen tot 720 in 2010. Maar uit talrijke gegevens over onveiligheidsgevoelens en over de subjectieve kans om slachtoffer te worden van een misdrijf, verzameld door het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van Justitie, blijkt dat de angst, hoewel enigszins dalend, alomtorend heerst. Mensen zijn bang voor allerlei risico's die ze zouden kunnen lopen omdat ze de werkelijke kans daarop niet overzien. De toegenomen complexe technologie maakt risico's aan de ene kant beter beheersbaar, maar aan de andere kant boezemt zij angst in voor moeilijk te bevatten gevaren.

Kenmerkend is ten tweede dat mensen bang zijn voor de verkeerde dingen. Want wat is op dit ogenblik werkelijk gevaarlijk? Laten we als maatstaf het aantal gevallen per jaar nemen waarin mensen een onnatuurlijke dood sterven (zelfdoding niet meegerekend). De grootste risicopost bestaat uit vermijdbare ongevallen en ziekten die voortvloeien uit het werk. De schatting bedraagt ruim 3000 per jaar.² Privé-ongevallen zoals vallen bij het doen van klussen in en om het huis zijn risicopost nummer twee, met 2400 incidenten per jaar.³ Ten derde loopt 7 procent van alle patiënten in het ziekenhuis een infectie op en niet minder dan 1000 overlijden daaraan.⁴ Deze

risicofactoren komen op de lijstjes van gemeten subjectieve angstgevoelens niet voor.

Kenmerkend voor redeneren volgens de logica van de risicosamenleving is ten derde dat de bevolking die gevaren niet meer accepteert. Er zijn omgevingsrisico's (onder andere lucht- en bodemvervuiling), risico's die voortvloeien uit een bepaalde levensstijl (zoals overgewicht), medische risico's (medische fouten), interpersoonlijke risico's (denk aan onveilige seks), economische risico's (bijvoorbeeld verkeerd investeren) en criminele risico's (zoals slachtoffer worden van 'zinloos' geweld). Wanneer we over de technische en bestuurlijke kennis beschikken om die risico's te beheersen, is het aan de specialisten en vooral aan de overheid om voorzorgsmaatregelen te nemen. Hebben zij dat nagelaten, dan kunnen zij daarvoor aansprakelijk worden gesteld. Aanstaaende natuurrampen dienen door de betrokken diensten tijdig te worden aangekondigd, van bestuurders wordt geëist dat zij achteraf aantonen dat ze alles in het werk hebben gesteld om de catastrofe te voorkomen.

Zulke toerekening van verantwoordelijkheid levert vooral bij onverwachte, zeer ernstige en unieke aanslagen grote moeilijkheden op. Wie had de politieke moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh moeten voorkomen? Waren de aanslagen op de koninklijke familie in Apeldoorn in 2009 of de *spray shooting* in een winkelcentrum in Alphen aan den Rijn in 2011 aan iemand of aan een instantie te wijten? Was er in Noorwegen iemand die Anders Breivik op tijd zou hebben kunnen ontmaskeren als massamoordenaar? Er wordt achteraf een commissie ingesteld die uitzoekt waar de veiligheidsmaatregelen ontbraken of haperden. Uit het rapport van zo'n commissie blijkt onveranderlijk dat de oorzaak en de verantwoordelijkheden niet ondubbelzinnig vastgesteld kunnen worden. Bovendien zijn dezelfde misdaadbevorderende factoren die hier hebben gewerkt niet alleen bij de dader in kwestie aanwijsbaar, maar ook bij duizenden anderen. Bij al die anderen gaat het kennelijk niet mis. In de beste onderzoeksrapporten wordt een ingewikkelde kluwen van causaliteit zichtbaar gemaakt. Er is een reeks van dingen misgegaan: er zijn fouten gemaakt bij het maken van technische berekeningen, controlerende instanties hebben niet opgelet of verkeerd geoordeeld, diensten hebben informatie die zij door hadden moeten geven ten

onrechte voor zich gehouden. Als één radertje in de keten van oorzaken anders had gewerkt, was de catastrofe misschien uitgebleven of waren de gebeurtenissen in ieder geval anders gelopen. Criminologen en andere beoefenaren van de sociale wetenschappen kunnen tot op zekere hoogte wel beredeneren welke mechanismen bij een bepaald type problemen werkzaam kunnen zijn, maar concrete catastrofes kunnen zij niet voorspellen omdat er te veel variabelen in het spel zijn. In het ad hoc-onderzoeksrapport over een bepaalde ramp worden er desondanks een of meer oorzaken uitgepikt (het verlenen van wapenvergunningen, het bestaan van het medisch beroepsgeheim, onwil of onvermogen van organisaties om samen te werken) waar relatief gemakkelijk iets aan kan worden gedaan. Het is onduidelijk hoeveel catastrofes in de toekomst door het nemen van deze maatregelen worden voorkomen. Het wachten is op de volgende calamiteit. Tien tegen één zal het volgende grote ongeluk uit een richting komen van waaruit dat totaal niet was verwacht.

Ten vierde: een aantal risico's wordt gepolitiseerd en dat leidt in de meest vergaande gevallen tot het opnemen van nieuwe verbodsbepalingen in het Wetboek van Strafrecht en tot een uitbreiding van de bevoegdheden van controlerende instanties. De selectie van zulke gevallen houdt nauwelijks verband met de objectieve maat van dreiging. Strafbaarstelling volgt een geheel eigen parkoers van ontwikkeling. Er moet iemand zijn die het risico als strafwaardig definieert, dat onderwerp moet vervolgens resoneren in de media, in de politiek en in maatschappelijke organisaties, en ten slotte nemen bestuurders het initiatief om een wetsontwerp te maken.*

*Een schitterend voorbeeld van wetenschappelijk onderzoek waarbij de discrepantie tussen veiligheidsrisico's en strafbaarheid wordt blootgelegd, gaat over de schade die het mogelijke misbruik van verschillende soorten drugs veroorzaakt. Nutt en anderen legden aan onafhankelijke experts de vraag voor welke van twintig soorten drugs de grootste risico's op fysieke schade, verslavende werking en sociaal nadeel opleveren. Er blijkt geen verband te zijn tussen het werkelijke risiconiveau en de strafbaarheid van het type drug. Tabak en alcohol, waarvan de fabricage en het gebruik zijn toegestaan, zijn verantwoordelijk voor 90 procent van alle drugsgerelateerde sterfgevallen; chemische drugs zoals xtc en ghb, waarvan de productie met zware straffen wordt bedreigd, doen veel minder kwaad. De classificatie van strafbaarheid is vanuit wetenschappelijk oogpunt irrationeel, concluderen de onderzoekers.

Wanneer de overheid op een rationele wijze risico's wil beperken zouden andere risico's moeten worden aangepakt dan nu het geval is. Dan zou het voor de hand liggen om als eerste met de drie genoemde belangrijkste oorzaken van een onnatuurlijke dood te beginnen. Door middel van technopreventie kan het aantal ongevallen in en om het huis worden beperkt door bijvoorbeeld aan alle bejaarden gratis een stevige keukentrap cadeau te doen. Gevaarlijke arbeidsomstandigheden kunnen worden tegengegaan door het optreden van de arbeidsinspectie te intensiveren. De kans op ziekenhuisinfecties kan worden verminderd door ziekenhuizen te dwingen hun infectiestatistiek openbaar te maken, zodat de patiënten kunnen kiezen tot welk hospitaal zij zich wenden. De aandacht en de middelen die de overheid toewijst om de veiligheid van de burgers te verhogen gaan echter uit naar andere risico's. Een onderzoekje dat ik samen met een goede klas studenten in de criminologie heb verricht leverde in 2008 het resultaat op dat de kans op strafrechtelijke interventie het grootst is bij risico's met een menselijke achtergrond, bij risico's die onvrijwillig tot stand zijn gekomen, bij risico's die gemakkelijk verwijtbaar zijn, bij risico's die kunnen worden toegeschreven aan het optreden van (relatieve) buitenstaanders van de morele gemeenschap, zoals minderheden en personen of instellingen met een 'bedorven reputatie'.⁵

De criminologische opstellen die in deze bundel bijeen zijn gebracht, zijn alle min of meer bewust geschreven vanuit een kritische kijk op het redeneren en handelen volgens de logica van de risicomaatschappij. Ze gaan over twee grote thema's waarvoor grote angst bestaat: de multiculturele samenleving en het terrorisme.

Angst voor de multiculturele samenleving wordt gevoed door de dreiging van een ongebreidelde toestroom van vreemdelingen, door de opkomst van tot nu toe onbekende delicten (eerwraak, vrouwenbesnijdenis), de overlast van een criminele tweede generatie, twijfel over de verenigbaarheid van de islam en de christelijke en humanistische traditie, de spijt over het teloorgaan van de Nederlandse reputatie van verdraagzaamheid, politieke polarisering enzovoort. Op zichzelf zijn dit allemaal voorspelbare verschijnselen in een land zoals Nederland zonder recente immigratietraditie, waar men na de

oorlog een aanzienlijk aantal immigranten uit zeer uiteenlopende landen heeft moeten verwerken. Verstandige politici zouden dit aan hun kiezers kunnen uitleggen en zij zouden duidelijk kunnen maken dat Nederland zich zonder voortgaande immigratie hopeloos zou isoleren van de wereld. Zij zouden kunnen pleiten voor een rationeel toelatingsbeleid. Uiteraard onderwerpen alle inwoners van Nederland zich aan de bestaande democratische rechtsstaat en waar wrijving ontstaat zal de overheid consequent met rationele middelen ingrijpen. Die politici zouden daaraan toe moeten voegen dat niemand een minderheid kan verplichten zijn cultuur op te geven als niemand bij het beleven daarvan wordt geschaad. En ten slotte dat we er rekening mee moeten houden dat integratie meer dan één generatie vergt. Paul Scheffer eindigde zijn bekende essay in *NRC Handelsblad* op 29 januari 2000 met de even pathetische als bangelijke conclusie: 'Het multiculturele drama dat zich voltrekt, is de grootste bedreiging voor de maatschappelijke vrede.' Scheffer zelf houdt zich op dit ogenblik bezig met andere problemen. Maar een hele generatie politici heeft hem inmiddels deze angstige woorden nagepraat.

We zijn bang voor terrorisme ofschoon we in zuiver technische zin al meer dan dertig jaar (sinds de terroristische acties van Molukkers) geen terrorisme in Nederland meer hebben meegemaakt. De meeste definities van het begrip terrorisme stellen immers dat er aanslagen worden gepleegd op willekeurige burgers om de gehele bevolking angst aan te jagen. Aan dat laatste definitievereiste is bij de moorden op Fortuyn en Van Gogh wel voldaan – ze hebben Nederland zelfs met een collectief trauma opgezaadeld – maar toevallige slachtoffers zijn er niet bij gevallen. Maar de dreiging met een soort aanslag als in New York op 9/11 en later in Madrid en Londen hebben wel een nieuw type dader zichtbaar gemaakt die ook in Nederland is aangetroffen: de *homegrown terrorist*. De geheime dienst waarschuwt voor het ontstaan van groepjes extremisten (en tegenwoordig juist ook *lone wolves*) en sociaal-wetenschappelijk onderzoek laat zien dat een gering percentage van de islamieten geweld niet afkeurt.⁶ Zo'n klein percentage staat echter al gauw voor enkele honderden personen en met name in de jaren 2004-2006 is het even spannend geweest toen enkele van zulke groepjes werden ontdekt.

Politici, en niet alleen degenen die behoren tot de pvv, doen uitspraken genoeg die als provocatie van islamieten kunnen worden opgevat. Terroristen hebben bovendien volop kans om verderf te zaaien. Nederland heeft genoeg aantrekkelijke objecten en vitale knooppunten voor een aanslag (de haven van Rotterdam, Schiphol, de Dam, de regeringsgebouwen enzovoort). De samenleving is zo kwetsbaar geworden dat het niet erg moeilijk is om een rampsce- nario te verzinnen of een gebruiksaanwijzing daarvoor van het in- ternet te halen. Ik herinner me bijeenkomsten van ambtenaren en beoefenaren van de wetenschap in 2008 (over de inhoud moesten we geheimhouding bewaren) waarop risico's werden verzonnen en rampenscenario's geschetst. Onze fantasie bleek onbegrensd. Aan het einde van de dag vroegen wij ons af hoe het in Nederland nog zo lang goed had kunnen gaan. Het aantal vitale punten van kwets- baarheid die beschermd moeten worden is vrijwel onbegrensd en je weet vaak pas wanneer het kwaad al is geschied welke objecten be- veiligd hadden moeten worden. Veel geld is er ook niet nodig voor een aanslag. De aanslag van 9/11 op Amerika heeft de terroristen niet meer dan een half miljoen dollar gekost, Madrid kostte 10 000 dollar en de aanslagen in de Londense metro niet meer dan 8000 pond. Risicoanalyses worden gewoonlijk dan ook afgesloten met de gemeenplaats dat het niet de vraag is óf een aanslag zal gebeuren, maar wannéér dat zal gebeuren.

Gegeven deze cumulatie van risico's komt een andere vraag mij als veel interessanter voor: waarom komt terrorisme (althans tot het moment waarop ik dit opschrijf) hier zo weinig of helemaal niet voor? De voorzitter van de Onderzoeksraad voor Veiligheid, Pieter van Vollenhoven, kwam in een interview in *nrc Handelsblad* van 6/7 december 2008, na een serie rapporten over rampen te hebben gemaakt, tot dezelfde conclusie: 'Het is een wonder dat het meestal goed gaat.' Timothy Noah probeert de vraag in het geval van ter- rorisme te beantwoorden wanneer hij zich afvraagt waarom het in de Verenigde Staten bij één 9/11 is gebleven terwijl er gemakkelijk met succes meer aanslagen hadden kunnen volgen.⁷ Volgens Noah zijn terroristen misschien niet zo intelligent als we op grond van de eerste groep hadden gedacht; ze redeneren niet strategisch maar emotioneel; ze bevechten de Amerikanen in Irak en Afghanistan in

plaats van op het grondgebied van de Verenigde Staten (dit heet de vliegenpapiertheorie) enzovoort.

Hoe zit dat in Nederland?

Onmiddellijk na 9/11, maar meer nog na de moord op Van Gogh in 2004, is er door de overheid rigoureuus ingegrepen. Politici en ambtenaren die een beleid moesten verzinnen, vertellen mij dat ze in het begin in het duister tastten omdat wij met het 'nieuwe terrorisme' geen ervaring hadden. Dat nadeel bleek het voordeel te hebben dat ze creatief hun gang konden gaan. Het resultaat noemen ze het brede beleid en Nederland heeft daarmee in de hele wereld de aandacht getrokken. Net zoals in andere westerse landen berust dat beleid op twee uitgangspunten: repressie en preventie. Vooral bij dat laatste is de Nederlandse aanpak uniek.

Eerst de repressie: het inlichtingenwerk is geïntensiveerd; er is in 2004 een coördinerende instantie gekomen: nctb, wat staat voor Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid; de betrokken instanties wisselen informatie uit in de zogenaamde contra-terrorisme infobox (het gaat hier om de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, de nctb, de Regionale Inlichtingendienst van de politie, de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, het Korps landelijke politiediensten, de Immigratie- en Naturalisatiedienst, de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst, de Economische controledienst, de douane, de Koninklijke Marechaussee en het Openbaar Ministerie. Er is een geheel nieuwe Wet Terroristische Misdrijven gekomen.

Dan de preventie. De definitie van potentieel gevaarlijke personen wordt opgerekt tot de hele categorie van radicalen of mensen met extreme politieke ideeën: de politieke islam, extreem-rechts en extreem-links. Wetenschappelijke definities van het begrip radicaal zijn legio, in de geschiedenis van de politieke praktijk worden al degenen als radicaal beschouwd die de bestaande politieke status-quo fundamenteel uitdagen. Die zijn meestal helemaal niet uit op geweld maar de regering acht het kennelijk verstandig om geen risico te nemen. Gedachten van burgers zijn weliswaar vrij en ons strafrechtelijke systeem zit zo in elkaar dat alleen strafbare handelingen (en niet intentie of motivatie) achteraf voor sanctionering in aanmerking kunnen komen. Het Nederlandse preventiebeleid

richt zich echter wel op personen die bezig zijn te radicaliseren, en op de grotere gemeenschap waartoe die behoren.⁸ Nederland is ook uniek omdat hier het radicaliseringsprobleem is uitgebreid met polarisatie (toenemende vijandigheid tussen sociale categorieën). Wie veel in aanraking komt met jongeren die zouden kunnen radicaliseren, zoals wijkagenten, onderwijzers en jongerenwerkers, wordt vaardigheden bijgebracht om ze te herkennen. Er worden projecten bedacht om radicalisering te stoppen en extremisten te helpen om te deradicaliseren. Voorlieden uit de gemeenschappen die mogelijk een voedingsbodem tot radicalisering bieden, wordt gevraagd bij wijze van *self-policing* dergelijke gevallen aan de autoriteiten te rapporteren: imams en lokale politici. Dit oprekken van het toezicht over steeds grotere categorieën van mensen vormt een schoolvoorbeeld van wat criminologen *net widening* noemen. Het levert een steeds moeilijker controleerbare uitbreiding van interventiemogelijkheden op.

Heeft dit beleid geholpen? De verantwoordelijke politici en beleidsmakers beantwoorden deze vraag bevestigend: ‘Het Nederlandse terrorismebeleid is degelijk en deugdelijk en het pakket aan antiterrorisemaatregelen is in balans en toereikend.’⁹ Deze conclusie steunt echter niet op een onafhankelijke evaluatie. Wie zou willen weten of het beleid werkt, zou moeten beginnen een criterium voor succes te formuleren. Is het beleid geslaagd wanneer er geen aanslagen plaatsvinden? Dat kan je zo natuurlijk niet zeggen. Dit is de principiële moeilijkheid bij alle evaluatie van criminaliteitsbeleid: men moet niet alleen aantonen dat iets níét of minder gebeurt dan vooraf was beredeneerd, maar ook dat dit te danken is aan het beleid. De AVD rapporteert dat het extremistische potentieel afneemt. Dat kan ook door andere factoren zijn veroorzaakt. Een betere maatstaf zou misschien zijn om te kijken naar het aantal aanslagen dat is verijdeld. Ook dat is lastig, want van sommige voorgenomen acties is niets bekend geworden en in ieder geval brengt de geheime dienst dit soms niet naar buiten. Zou het gemakkelijker zijn om het succes van het antiterrorisemebeleid af te meten aan de afname van het radicaliseringspotentieel? Of misschien aan de afname van de subjectieve gevoelens van onveiligheid bij de bevolking in haar geheel? Een dergelijke keus is nog niet eens gemaakt;

de werkelijke evaluatie moet nog beginnen. Bij zo'n evaluatie hoort ook nagaan of er geen ongewenste neveneffecten optreden.¹⁰ Worden de opsporingsbevoegdheden niet zo ver opgerekt dat de privacy van de burgers in de verdrukking komt? Leidt het niet tot het stigmatiseren van bevolkingscategorieën of de verdachtmaking van hele gemeenschappen?

Ik zie politici en andere verantwoordelijke autoriteiten nog niet zo gemakkelijk in het openbaar verklaren dat we niet alle gevaren kunnen uitschakelen terwijl dat de werkelijkheid is. Niet alle risico's van het leven zijn beheersbaar en echt voorspellen gaat niet. Zijn de maatregelen die men neemt rationeel? Wordt er rekening gehouden met eventuele negatieve bijeffecten?

De hoofdstukken in dit boek gaan over dit type vragen. De meeste stukken zijn reeds elders gepubliceerd of voorgedragen. Ik heb ze hier geactualiseerd en soms aanzienlijk uitgebreid.

Het eerste hoofdstuk is gebaseerd op de rede die ik in 2009 heb gehouden bij mijn afscheid als hoogleraar criminologie bij het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen aan de Universiteit van Utrecht.¹¹ Ik doe daarin verslag van het resultaat van een omvangrijk onderzoeksproject waarmee ik tien jaar geleden samen met Yücel Yeşilgöz ben begonnen. Aanvankelijk ging het om de vraag in hoeverre men in het Nederlandse strafrecht rekening zou moeten houden met de etnische achtergrond van de verdachten. Yeşilgöz had mij ervan overtuigd dat geweldsdelicten voor daders uit Turkije of andere samenlevingen waar eer een belangrijke rol speelt, iets gans anders betekenen dan voor autochtone daders. Wanneer iemands eer is aangetast, rest hem eenvoudig niet anders dan deze weer 'schoon te maken'. Zonder dat zou hij in zijn gemeenschap eenvoudigweg niet meer bestaan. Misschien was er reden om het uit Amerika overgewaaid idee van *cultural defense* met een zekere strafvermindering toe te passen? In de jaren dat het onderzoek liep, veranderde de houding tegenover sommige groepen van migranten dramatisch. Bij zulke erezaken werden later door het Openbaar Ministerie juist hoge straffen geëist om aan de betreffende groep duidelijk te maken dat zulk optreden in Nederland niet geaccepteerd kon worden.

Hoofdstuk 2 over het boerkaverbod (ofwel het verbod op ‘gelaatsbedekkende kleding’) dat ik samen met Ineke Roex schreef is niet eerder gepubliceerd. Het was ons opgevallen dat het dragen van gezichtsbedekkende sluiers door de opstellers van een boerkaverbod in de Tweede Kamer als een veiligheidsrisico werd gepresenteerd. Zouden de draagsters een boerka of een nikaab misbruiken om een criminele of zelfs terroristische actie te plegen? Dat is vreemd, want met zo’n kledingstuk vestigen zij de aandacht op zichzelf en dat is niet erg logisch. Wij steunen de korpschef Welten van harte in zijn verklaring voor de televisie dat de politie van Amsterdam niet van zins was om zo’n verbod te handhaven.

Hoofdstuk 3 is het resultaat van een bescheiden onderzoek dat ik samen met Marjolein Odekerken (destijds studente Culturele criminologie in Utrecht) in opdracht van de Nederlandse Vereniging van Journalisten heb verricht naar de moeilijkheden die verslaggevers op locatie ondervinden wanneer de buurtbewoners hen niet accepteren. Ook aan dit probleem bleek een aanzienlijke etnische component te kleven. Ik heb het voorgedragen op de Dag van de Persvrijheid in 2009.¹²

Zelf zou ik de regeling dat hoogleraren op moeten stappen bij het bereiken van de vijfenzestigjarige leeftijd nooit hebben verzonnen. Maar in 2008 was het bij mij zover. Ik prijs me gelukkig dat FORUM, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken, mij uitkoos om voor één dag in de week de leerstoel Radicaliseringsstudies te bezetten die zij aan de Universiteit van Amsterdam had gecreëerd. De achtergrond van die leerstoel was overigens tragisch. De leerstoel was bestemd voor politicoloog Frank J. Buijs, die na de moord op Theo van Gogh naam had gemaakt als de eerste onderzoeker die samen met zijn medewerkers radicale moslims had geïnterviewd. Gesteund door Sadik Harchaoui, directeur van FORUM, en programmanager Halim El Madkouri was Buijs op weg een eigen school in het radicaliseringsonderzoek tot stand te brengen. Helaas overleed Buijs. Ik mocht de leerstoel die is ondergebracht bij politicologie van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen drie jaar bezetten en ik werd daarbij geassisteerd door antropologe Ineke Roex, die aan twee hoofdstukken in dit boek meeschrijft. In 2009 werd mij gevraagd de Nieuwjaarsbijeenkomst van FORUM op

te luisteren met een lezing over de vraag hoe controlediensten te werk gaan bij het identificeren van mogelijke terroristen.

Hoofdstuk 4 is de zeer uitgebreide versie van mijn verhaal dat eerst uitkwam in de FORUM Essayreeks.¹³

De volgende hoofdstukken gaan allemaal over terrorisme en radicalisering. Ik heb geprobeerd om op dit terrein, dat wordt gedomineerd door historici, politicologen en sociaal psychologen, iets bij te dragen uit mijn eigen achtergrond als criminoloog.

Hoofdstuk 5 gaat over een episode in de carrière van de terrorist die direct voorafgaat aan zijn acties: het bezoeken van een trainingskamp. Het kwam en komt maar heel weinig voor dat Nederlandse jongeren zulke kampen bezoeken, maar uit de literatuur erover die in andere landen overvloediger is, hebben Ineke Roex en ik de indruk overgehouden dat religie of ideologie bij het kiezen voor een dergelijke carrièrestap minder belangrijk zijn dan romantiek en de zucht naar avontuur.¹⁴

Hoofdstuk 6 gaat over de terroristenvleugel in ons gevangenisstelsel. Ik heb het geschreven voor een Liber Amicorum dat aan Martin Moerings, jarenlang mijn collega, werd opgedragen bij diens afscheid in Leiden in 2011. Wij zijn in West-Europa het enige land waar is besloten om gedetineerden separaat op te sluiten en dat gebeurde tegen het advies van de Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming in, waarvan Moerings lid was. Ik vraag mij in dit hoofdstuk af wat de autoriteiten in Nederland heeft bewogen toch voor deze oplossing te kiezen. Uit de ervaring die meer dan dertig jaar geleden is opgedaan met Molukse gedetineerden zou men anders hebben moeten leren.¹⁵

Ten slotte heb ik de rede die ik heb uitgesproken bij het aanvaarden van de FORUM Frank J. Buijsleerstoel radicaliseringsstudies aan de Universiteit van Amsterdam in 2010 als uitgangspunt gebruikt voor hoofdstuk 7. Het gaat over de vraag hoe terroristen kunnen worden bewogen om zich van hun beweging los te maken en te deradicaliseren. Hier is mijn belangstelling vanuit de criminologie het meest duidelijk. Ik probeer te leren van het proces van uittreden zoals dat is bestudeerd bij straatbendes, de georganiseerde misdaad en sektes.¹⁶